

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle II.

Magyar Csillag, 1944. április 1.

Ha Ariadné fonala nélkül bolyong az ember a múlt labirintusában, sokszor meglepődik és könnyen eltévedhet. A Magyar Csillag utolsó, 1944. április 1-jén megjelent számát lapozgatom. Biztosan azt sem tudom, *megjelent-e* a lap. Kinyomtatták, ez tény, de tizenkét nappal Magyarország német katonai megszállása után valószínű, hogy utcára, a hírlap-árusokhoz példányok már nem jutottak el; a nációk a lapot betiltották, az utolsó számot bezúzták.

Ahány írás, annyi érdekesség és meglepetés.

Kisregénye kéziratát – *Hajnali háztetők* – Ottlik Géza az óév végén, az újév elején adta át közlésre a folyóirat szerkesztőinek (a március 15-i és az április 1-jei számban olvasható a mű első öt fejezete), s a közlés megkezdése előtt Illyés Gyula, Schöpflin Aladár és Örley István biztosan olvasta, ismerte a történet végét. Mi lett a sorsa a kézirat utolsó, már nem közölt részének? Mikor döntött Ottlik Géza úgy, hogy asztalfiókban *felejt* 1944-ben csak felében-harmadában napvilágot látott regénye kéziratát? Tucat évvel később miért döntött úgy, hogy 1943-ban született regénye hőseinek történetét – 1956-os évkeretbe zárva, itt-ott alaposan kibővítve, átírva – befejezi, és 1957-ben átadja kiadásra a Magvető Könyvkiadónak?

Húsz évvel később, 1977-ben olvastam először a kisregényt, a mű harmadik kiadását. Negyven év múltán hasonlítgatom most egymáshoz az első, 1944-ben az olvasó számára végenincs és a végső, 1956-ban befejezett változatot. Számomra titok, hogyan fejeződött be Ottlik Géza regénye 1943-ban. Miért érezte úgy 1956-ban, hogy el kell mesélnie, mi történt hőseivel, sorsuk miképpen alakult 1945 után? Lappang még valahol a regény – az író által 1943-ban befejezettnek ítélt – kézírata? Vagy „újraírás” közben Ottlik Géza megsemmisítette a *felesleget*?

Biztosan akad tudós irodalomtörténész, aki e kérdésekre tárgyyszerű pontossággal tud válaszolni.

Kezemben a régi folyóirat és a negyven éve vásárolt könyv. Kíváncsi *olvasó* vagyok: az 1943-ban befejezett, 1944-ben töredékesen közölt, 1956-ban átírt, bővített, 1957-ben megjelent *két szöveget* egy időben olvasom.

1943–1957: elpergett másfél évtized, és kies hazánkban rettenetesen megváltozott a világ. Írás

közben Ottlik Gézának 1943-ban nem jutott eszébe az a szó: *elvtárs*. 1956-ban Magyarországon az is elvtárs volt, aki nem volt elvtárs.

Jó lenne a regénynek azt a hetvennégy éve befejezett változatát olvasni, amelyet Illyés Gyula, Schöpflin Aladár és Örley István olvashatott a világháború ötödik évében, a még nem nációk és nyilasok uralta Budapesten.

Lapozok. Másfajta furcsaság: két keretezett hirdetés a folyóirat hátsó borítólapján.

1. „Új előfizetők a Magyar Csillag eddig megjelent 41 számát (1941 okt. – 1943 dec.) 91.50 P helyett 50 P-ért rendelhetik meg a kiadóhivatalban.”

2. „A Magyar Csillag 1943. december 1-i száma elfogyott. Teljes áron visszavásárolja a kiadóhivatal.”

Tehát a teljes három évfolyam el nem adott példányai majdnem féláron megvásárolhatók, de az 1943. december 1-jén megjelent szám már 1944. április 1-jén bibliofil ritkaság, és a kiadó hajlandó teljes áron visszavásárolni az egyes példányokat.

Mi jelenhetett meg abban a hamar elfogyott, sok olvasó kíváncsiságát fölkeltő decemberi számban?

Az ember könnyen felejt, néha eltéved a saját múltjában.

Kotorászom a könyvespolcomon: Magyar Csillag, 1943. december 1. A két vezető írás – *Hírünk a világban* – Illyés Gyula és Keresztury Dezső válasza Balogh József azonos című, a lap november 15-i számában megjelent vitáitára. Illyés írása szélsőségesen indulatos vitát kavart a napilapokban: kíváncsi olvasók hamar elkapkodták a lap december 1-jén megjelent példányait. A támadásokra visszafogottan, bölcsen 1944. február 1-jén válaszolt Balogh József, a vitát a folyóiratban Illyés Gyula március 15-én zárta le.

A múlt század hetvenes éveiben olvastam először – akkor vásároltam meg a Magyar Csillag négy évfolyamát az elsőtől az utolsó számig – Balogh József, Illyés Gyula és Keresztury Dezső írásait. Egy kötetbe gyűjtve, bevezetővel, jegyzetekkel az írások – *Hírünk a világban* – az általam megálmodott-szerkesztett *Gondolkodó magyarok* sorozatban jelentek meg 1985-ben.

Újraolvasom az 1985-ben megjelent karcsú kötetet. Újraolvasom a Magyar Csillag megsárgult

példányait. Kik vagyunk, mik vagyunk, miért vagyunk: *Hírünk a világban*. Kik vagyunk, mik vagyunk, miért vagyunk mi, magyarok a világban: 1943-ban, 1985-ben, 2017-ben.

A Gestapo emberei által 1944. április 2-án meggyilkolt Balogh József a Magyar Csillag 1943. november 15-én megjelent számában figyelmeztette a magyarokat: a tisztánlátó önismeret az első, talán legfontosabb feltétele európai nemzetként életben maradásunknak a Kárpát-medencében. „A múlt világháborút nem a harctéren veszítette el a magyarság, hanem a nyugat-európai közvéleményben: a magyarnak azzal a képével szemben, amelyet ellenfelei állítottak a világ elé, nem tudott olyan képet vetíteni, amely meggyőző erővel védhette volna meg jogait. Nem utolsósorban azért történt ez így, mert ellenfelei érvelésének tartalma áttekinthetetlen labirintus volt a magyarság számára, nem tudta azt, amit mások róla tudni véltek.”

Lapozok. Lengyel Balázs könyvbírálatában újra és újra elolvasok egy gondolkodásra ingerlő mondatot: „Végletek között ingadozó irodalmi életünk, mely ítéleteibe annyi irodalmon kívüli szempontot belekever, hány író fedeztet fel velünk, szinte évente.”

Oláh Gábor debreceni író, költő 1942. június 23-án halt meg, *Heten vagyunk* című regénye már halála után, 1943-ban jutott el az olvasókhöz. A *Magyar Irodalmi Lexikon* második kötetében, 1965-ben 143, azaz száznegyvenhárom sorban méltatják Oláh Gábor terjedelmes életművét. Három évtizeddel később az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*ban a szerkesztők csupán 32, azaz harminckét sorba sűrítik az íróról és életművéről még szükséges tudnivalókat.

Hálátlan, feledékeny utókor?

Az ifjú kortárs Lengyel Balázs szigorú ítélete 1944-ben: „...a *Heten vagyunk*-on keresztül – mint a felnyílt ablakon át – belátni a debreceni költő műhelyébe, hol egy jelentős írói tehetség küszködik a provincializmus porával, látó szem és ábrázoló képesség önmagához gyenge írói ösztönnel, egyéni mondanivaló letűnt stílrányokkal”.

Aki 1944 tavaszán olvasta Lengyel Balázs irodalomérzékes könyvbírálatát („Mint egy túlhúzott rugós szerkezet, a regény berregve lejár.”), aligha kapott kedvet Oláh Gábor regényének elolvasásához. Ma sincs másképp.

Lapozok. Visszafelé indulok a labirintusban. *A líra „válsága”*: Rónay György indulatos vitairatát olvasom az 1944. áprilisi számban. Halász Gábor januárban írt az új költőnemzedékről, a hús- és harmincévesekről, elmarasztalva őket, mert – Rónay György értelmezésében olvasom Halász Gábor véleményét – „...az új költőnemzedék túlságosan realista, »klasszikus« vagy inkább neo-, sőt pszeudo-

klasszikus, nem tör új utakat, nem vállalkozik merész kísérletekre, hiányzik belőle a termékeny bátorság, a fölfedezés és a kaland merészsége”.

Rónay György szerint mindez nem új gondolat, hisz „Halász Gábor valójában csak Szerb Antal régi »vádjait« ismételte meg”.

Silány mű, vacak vers, korszínű klapancia, tehetségtelen költő akad mindig bőven. Rónay György egyetértően idézi Németh László gyilkos mondatát a semmire sem jó lírikusok ártalmas szaporaságáról: „Libák tolokodtak libasorban a halhatatlanság felé...” Egy költőnemzedéket azonban nem a tolokodók és hamar hátramaradók, hanem legjobbjainak művei alapján illik, sőt kötelező megítélni. „Nem mutatós »forradalom« ez: – ne féljünk az elkopott hasonlattól: föl kell törni ezt a lírát, mint a dióhéjt, hogy meg tudjuk ízlelni a gyümölcsét. Ez az, amit Halász Gábor, úgy látszik, sajnos, elmulasztott. Különben észrevette volna, mennyire »új« az előző nemzedékkel szemben: fegyelmet hozott, az intellektus megbecsülését, a forma öntudatos művészetét – nem epigon formabűvészkedést, mint vádolni szokták! –, fegyelmet az ihletben is: visszaadta a versbe azt a villamos szikrát, melynek fényénél a strófák zenéje, mint angyali kar, megragadja, gyűrűjébe öleli, rabul ejti az örökkévalót, az ideákat.”

Rónay György maga is költő, a támadott nemzedék tagja.

Halász Gábor az áprilisi számban higgadtan válaszol: hangsúlyozza, hogy nem Szerb Antal évekkel ezelőtti vádjait ismétli, írása – *A líra ellenforradalma* – különben is másfél évvel korábban, 1937 áprilisában jelent meg, Szerb Antal esszéje csak 1938 októberében. Tisztában van azzal, kik a nemzedék legjobbjai, hisz nincs versszerető ember, aki „ne élvezné és méltányolná Weöres Sándor színjatszását, Rónay hajlékonyságát, Jankovich lágy erejét, Képes meghittségét, Radnóti melegségét, Vas melankóliáját, Takáts Gyula szelídségét”.

Elismerő szavak, de a nemzedék költői teljesítményének összegzése szép hasonlatba rejtett korholás: „Mintha mindig a reggeli fürdő kellemes, temperált melegét kapnók, még amikor a paskoló, üdítő tavaszi záporra vágyunk is.”

Haladok az időben visszafelé: Magyar Csillag, 1944. január 15., Halász Gábor írása: *Továbbjutni*. Keményen üt az első mondat, nem meglepő, ha Rónay Györgyben (és sokakban) felhorgadt az indulat. „Újabb költészetünk kátyúba jutott, s ami a leg súlyosabb, jól érzi ott magát.” A félig-meddig dicsért Jékely Zoltánról, Radnóti Miklósról a második mondat már poéta számára szívgödörítés: „Mindkettő friss borzongásokat hozott; csak nem akarnak ezentúl megnyugtani bennünket? És a többiektől is

hasztalan várjuk, ha kell, a szemérmetlen és rikantó kiáltást.”

Sorjáznak a bíráló, keményen ítélkező mondatok: „eszükbe sem jut, hogy a költészet területén tárgítsanak”, „hogy szélvédett helyre húzódás helyett örvénylő szelek huzatába kerüljenek”; Halász Gábor szerint az új költőnemzedék „jobb szeret aludni, mint álmodni”.

Előkerestem a Nyugat 1937. áprilisi számát. Mi lehet Halász Gábor szerint a líra *ellenforradalma*?

Érzékletes és elgondolkodtató kifejezés: *önmaguk ingyenceinek* minősíti az ifjú költőket. „Úgy költők, ahogy az ételvezők magánemberek; kihasználva idegeik érzékenységét, túlfeszítve eszmélőképességüket, belefeledkezve a belső kavargásba, amit a legkisebb alkalom fel tud zaklatni bennük.” Névre szóló elismerései sem túlságosan hízelgők. Értékítéletei hét évtized múltán igencsak elgondolkoztatóak, de Halász Gábor *akkor* ítélte így. Számára az ifjú nemzedékből a *legjelentékenyebb* Jékely Zoltán, a legtöbbet *fejlődött* Radnóti Miklós, a *legrokonszenvesebb* Jankovich Ferenc és Zelk Zoltán, a *legmultságosabb* Devecseri Gábor és Weöres Sándor...

Tény: az említettek valamennyien – ha nem is azonos rangban – ma már a magyar irodalom halott főtisztjei, életművük nemzeti kincs. De miért a *legmultságosabb* Weöres Sándor, és a kritikus számára vajon Zelk Zoltán, Jankovich Ferenc személyisége vagy költészete a *legrokonszenvesebb*?

Halász Gábor új hangot, új indulatot, új poézist vár: „A költőt, aki megbotránkoztatni is tud majd újságával...”

Egy évvel később Szerb Antal is valami hasonlót kér számon az ifjú költőnemzedéktől: „De hol a

dac, a szekta, a jelszó, a révület, a »mánia«? Hol van valami, amit meg kellene tőlük tanulnom, valami, amit végre nem értek, valami, ami újra a csodavárás sodrába ragadna?”

Ilyen állóvízben veszteglő, megfeneklett bárka a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején az új magyar poézis?

Rónay György 1944. április 1-jén óvatosan, de egyértelműen fogalmaz: „Halász Gábor talán nem látja helyesen a mai lírát.”

Megválaszolhatatlan kérdés: lehet-e *helyesen* látni a kortárs irodalmat, pontosan felismerni, hogy a húsz-harminc éves poéták közül ki lesz (majd!) nemzeti klasszikus, ki jeles alkotó, ki megbecsült kismester, ki érdekes színfolt, ki érdektelen korkegyenc s ki az, aki idő múltán örökre eltűnik az irodalmi emlékezetből. Halász Gábor, akinek számos írása jelent meg a Magyar Csillagban, s bizonyára ezért is rendszeresen olvasta a havonta két alkalommal megjelenő irodalmi folyóiratot, kemény ítéletet mond a huszonéves ifjú költőkről, de egyetlen nevet sem említ azok közül, akik a Magyar Csillagban időről időre feltűntek. Tűz Tamás – már két önálló kötete is megjelent! – egy verse éppen az áprilisi számban olvasható. Elfeledett nevű költők (verseik is felejthetők) mellett sorjáznak a tehetséges fiatalok művei: Rába György (1943. 3. szám), Kálnoky László (1943. 8., 12., 15., 19., 24., 1944. 6.), Csorba Győző (1943. 9., 1944. 6.), Pilinszky János (1943. 11., 13.).

Őket s magát védi Rónay György: *A Jövendő fehéréit*.

Amikor írását nyomdába adta, nem tudta: irodalmunk viharfelhős égboltján a rászakadó hosszú éjszaka előtt már csak pillanatokig ragyog a Magyar Csillag.

BÉNYI ÁRPÁD, A Szabadság árnyékában, 1956 (plakátterv); Szabad Magyarországot, 1956 (rekonstruált plakát)

